

Bilca), „a amenință“ (Pamfile, J. II), „a se rădica asupra cuiva“ (*Rev. crit. lit.* II, 160), „a se repezi la cineva amenințându-l și răstindu-se la el“ (Creangă, *Gl.*; cf. Creangă, *Pov.* 311; *Șez.* II, 161; *Sămănătorul*, V, 518 etc.), precum și forma estropiată *a se răcătui* (*Rev. crit. lit.*, III, 166).

Având în vedere desvoltarea cuvântului schițată mai sus, putem afirma cu certitudine că el derivă din ung. *ragadni* „a apucă“, „a lua“, „a pune mâna“, „a smulge“, „a mișcă“, „a transportă“, „a înduioșă“. Cf. în special locuțiunile ungurești: *fegyvert ragadni* „a prinde arma“, „a apucă arma“, *levegőbe ragadni* „a ridică în aer“, *magával ragadni* „a duce cu sine“.

Greșit A. Scriban, *Arhiva*, Octomvrie 1923, p. 283: < ung. *rakodni* „a descărcă“ (sic, în loc de 1°. „a încărcă“; 2°. „a se sedimentă“, „a se așeză pe fund“)

23. Vigădui +-.

Vigădui, vb. intrans. IV-a = „a se veseli, a se desfătă“: *Sașiiul, bișugul în carile vigăduiă*. (Varlaam, *Caz*, 352) < ung. *vigadni*, idem.

N. Drăganu.

1. Alivenci — ghismane — hamoni.

Originea celor două sinonime populare, *alivenci* și *ghismane*, designând „un soi de plăcintă de făină de păpușoiu cu brânză și smântână“, n'a fost satisfăcător lămurită (v. Dicț. Acad., s. *vv.*).

Ele ar putea fi, cred, niște apelative provenite din nume proprii: *ghismane* (cu variantele *ghesmane*, *ghizmane*, *ghițmane*, *ghițumane*) amintește numele vestitei grădini *Gethsemani* (χωρῖον, ὁ τὸ ὄνομα Γεθσημανεὶ s. Γεθσημανῆ) din Evanghelie, lângă Ierusalim, unde s'a rugat Isus înaintea pătimirii, la poalele Muntelui *Măslinilor* (τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν s. Ἐλαιῶν, *Olivetum*), al cărui nume, în versiune slavă, ar explica pe sinonimul *alivencă* (cf. *Olivnij*: **olivenka*?). — Cele două nume proprii sânt, de altfel, ele însele sinonime, *Gethsemani* însemnând în ebraică: „torcularium olei“ (v. Forcellini, *Onomasticon*, s. *v.*).

Combinăția noastră rămâne, natural, pur ipotetică, deși, în sprijinul ei, se pot invoca destule considerațiuni (pe lângă neverosimilitatea unei simple coincidențe): episodul rugăciunii Mântuitorului în grădina de la Muntele Măslinilor e, cu drept

„turte“ speciale unor anumite sărbători (cf. *Olivae dies s. Dominica olivarum = D. palmarum!*), numite după ele, ca: *pască, colindeț, sfinți s. mucenici (măcinici*, prin contaminație cu *a măcină*), se cunosc, iar, pe de altă parte, n'ar fi fără precedent, ca, la origine, *alivencile* sau *ghismanele* să fi fost pregătite cu unt-de-lemn, ca acèle *aladja, oladja* rusești, sau *otadka* rutene care, din „Ólkuchen“ (= gr. ἐλάδιον: ἔλαιον), cum erau la început, au ajuns cu timpul niște „kleine Pfannkuchen aus Hefenteig“, „Buttergebackenes“ (v. Berneker, s. v.).

Ca ultim argument, am rezervat — „pour la bonne bouche“ — pe biblicul *hamon*: „Aă nu vezi ce facū ei în cetățile lui Iuda și în căile Ierusalimului? fiii lorū adună leamne, și părinții lorū ardū focū, și muerile lorū fărâmă aluatū ca să facă Χαμωνίη (τῆρτε) oștii ceriului, și aă turnatū turnări la Dumnezei străini, pentru ca să mă mânie“ (Ieremia, 7, 16—7, după Biblia de Sanctpetersburg, 1819). — „Și pentru că noi tămâiem împărăteasii ceriului, și am turnatū ei turnări, aă făr de bărbații noștri am făcutū ei χαβόνι (ηλακωνιτε). . .“ (idem, 44, 19, ibid.).

Textul grecesc, când nu substitue terminii uzuali, parentetici, ca Biblia de Oxford, d. ex. care dă respectiv: τὴν ζύμην (7, 18) și πέμματα (44, 19), are, în ambele locuri: χαρώνας, pe care Suidas îl glosează: ἄρτους ἐλαίῳ ἀναφυραθέντας κριθίνους ἢ λάχανα ὀπτά, i. e. panes hordeaceos oleo mixtos vel placentas (v. Stephanus, s. v.).

Acest χαρών, care explică perfect pe *havone*, nu face însă același lucru pentru *hamoni*.

Cine știe însă, ce rol joacă până azi, în carnavalul evreiesc care e „Purim“ (serbătoarea sorților), amintirea lui *Haman*, puternicul ministru al lui Asueverus, cel răpus de Esther, va recunoaște fără greutate în acest *hamoni* un simplu pendant românesc la germ. *Hamanstaschen* s. *Hamansohren*, it. *orecchie d'Aman*, numele prăjiturilor simbolizând chipul urgisitului prigonitor al lui Israel (v. Piercy, *Murray's illustrated Bible Dictionary*, Londra 1908, p. 725), „*hamănu!*“ Evreilor din Moldova noastră: un nume biblic, deci, designând o speță de turtă, — ca și *alivencile* sau *ghismanele*.¹

¹ Pl. *ghismale* (v. Dicț. Ac., l. c.) s'ar putea considera și ca efect al analogiei cu *sarmale*, vreau să zic, în genere, cu turcismele în *-mă*, de care va fi fost apropiată terminația *-man(ă)*. Cf., de altfel, în același sens, și: rom. *peștiman, băcan* (pe lângă *bacal*), față de prototipele turc. *pešti-*

2. Apusată.

Cuvântul se găsește într'un cântec popular din Romanai, publicat în *Graiul Nostru* (I, 84):

Frunză verde salbă moale,
 Mai pe valea Galbinii
 Și pe-a Gălbinoșii
 Vin Tătarii Crâmului
 Și cu ai Buzducului¹.
 Sân(t) trei sate *apusate*, nevăzute,
 Și de agi neștiute;
 Da sătenii ce făcea?
 Luă pe agi 'n goană.

Culegătorul glosează: „dosite“, iar autorul glosariului (II, 198) repetă, amplificând: „*apusat*, dosit, ascuns“, — gândindu-se, evident, la *a apune* (cf. și mr. *apus*, „jos, scurt, scund, umil“), deci: *apus* + *sat*.

În realitate, însă, acest *apusate* are a face, etimologic, cu *apus* și *sat*, tot atât de puțin cât avea a face cu *iscusit* și *sat* acel *iscusate* din varianta Păsculescu, care nu e decât mgr. ἐξουσατος = lat. *excusatus*, „scutit de bir“, ca și it. *iscusato* (v. *Omagiul Iorga*, p. 52)².

Înșuși acest paralelism indică, în adevăr, direcția în care trebuie căutat sensul și etymonul.

E vorba de niște sate „lăsate în pace, neturburate cu perceperea impozitelor“: „*Să fie în pace* și 10 argați lumânării, carii sânt de lucrează la lumânăria domnească, de bir slujitoresc“ (N. Iorga, *Studii și doc.*, VI, 345); — „*Ca să fiți în pace* de bir și de bou și de oaie seacă... Și voi, toate slugile Domnii Meale... să căutați foarte să vă feriți de acest sat și *în pace să lăsați*...“ (*Arhivele Olteniei*, II, 29); — „au fost sate domnești de straje fărăi... Pentru'acesta lucru dumnealui frate-mieu... *să dea pace* acestuia satu“ (*Rev. Ist.*, X, 100), etc., etc.

¹ Probabil, fuziune din *Bugeac* (p. *Bugeaclău*, ca n. de fam., *ibid.*, I, 359, cf. și *Bugeaclăi*, alterând cu *Bugeceni* = Tătari din Bugeac, în „*Magazinu Ist.*“, IV, 154 sqq.) și *Bășbuzuc* (plus *Buzdugan*).

² Pentru condiția juridică și socială a acestor *iscusați* (*excusati*), atât față de *libertini* și *coloni*, „semi-liberi“, ca și dânsii, cât și față de cei ne-liberi (*homines, servi, ancillae, servae*), v. special: Kretschmayr, *Gesch. von Venedig*, I, 192 și A. Stöckle, *Spätrömische u. byzantinische Zünfte*, p. 12. (Despre ἐξουσατος, cf. nota lui Ducange la Anna Comnena, ed. Bonn, II, p. 603 și Schmitt, *The Chronicle of Morea*, p. 605).

Acest soi de „requiescant in pace“ (cf. fr. *quitte* = *quietus*, ca sinonim al lui *excusatus*) arată, însă, că originea lui *apasat* e într'un lat. **appausatus*, din același *pausare*, care a dat românește pe *paus* (cf. și *apaos*), pe *răpaus*, care se întimpină el însuși în expresia *carte de răpaos* = carte de scutire (v. *Ist. Domn. Țării Rom.*, ed. Iorga, p. 115, n. 2), ca și pe *răposă*, al cărui sinonim, *odihnesc*, are, de asemenea, accepțiunea juridică în chestie: „I-au făcut Măria sa [lui Gavrilašco, biv vel-clucer] și hrisov, ca să fie odihnit totdeauna de dijmă, și să ție oameni scutiți, și de tot felul de dobitoace... Această milă o au făcut Măria Sa și mai nainte cu Ioniță Roset... miluindu-l cu hrisov domnesc, ca să fie odihnit de dăjdi, iproci“ (Radu Popescu, în „Magazinu Istoricu“, IV, 129).

Intervenția lui *apus* — dacă e necesară — e, în orice caz, posterioară.

3. Beleznă.

Apartține, fără îndoială, la familia rut. *blyzna*, „blessure, cicatrice“ (e tocmai sensul său), cum a susținut d. Pușcariu, *DR.*, I, 225).

Intermediarul imediat este, însă, probabil, ung. *belezna*, „vitium telae, licium, fadenbruch, fehlerwurf im weben, eintrag beim gewebe“ (Gombocz-Melich), al cărui sens ușor divergent nu l-a împiedecat pe Miklosich (Et. Wb.) să-l subsume, împreună cu varianta *bilizna*, supt *blizna* (vsl. „narbe“), ca și pe rus. *blizna*, „dünne stelle in der leinwand“ (*ibid.*).

4. Blazgonie.

Cunoscutul termen popular pentru „parodie a cântărilor bisericești slave“ și, apoi: „pöznă, caraghiozlăc“, n'a fost explicat satisfăcător.

Dicț. Acad. trimite la *blaznă*, iar Șăineanu la *blagomanie*.

Adevărata origine pare a fi polonă: *blazgoń* „radoteur“, *blazgoniċ*, „radoter“.

5. Botă.

În locuțiunea: *a nu ști botă (boată)* = nimic (cf. *boabă, tufă*'), „Primaru' nu știie carte *botă*“ (Dicț. Acad.).

: Cu același înțeles, de „nimic“ (cf. *hici, canci*, etc.), găsim în rev.

E, foarte probabil, un simplu dublet al lui *bechiu*, idem, de fapt: *bet'u* = ung. *betű*, „slovă“ (Tiktin, s. v.) reflectând varianta ung. *bótő*, *bōto*, (v. Gombocz-Melich, s. v.).

De comparat sânt cunoscutele expresii gr. pentru *a nu ști carte*, i. e. *ceti și scrie*: vgr. *γράμματα μὴ εἰδώς* = *ἀγράμματος*, *illitteratus*, „analfabet“, în opoziție cu *περὶ γράμματος σοφός*, apoi *μήτε νεῖν μήτε γράμματα* (proverb) și ngr. *δὲν ξέρε: γράμματα*, cum și sinonimele românești: *nici o răță* = nimic (rev. „Ion Creangă“, I, 122), lit.: „niciun ρ (răță)“, *nici o iotă*, idem, de obicei amplificat cu *o cirtă*: „după ce cu sfat de obște au așezat [Ipsilante] suma... *o iotă sau o cirtă* n'au mai strămutat“ (Mineiul pe Nov., 1778, în *Bibl. rom. veche*, II, 228), lit.: „nici un iota și nici o linie (sl. *črŭta*)“.

Alte nume de litere cirilice, păstrate ca apelative în lexicul rom. actual: *bucoavnă* (*azbucoavnă*), *bucvar*, *buche* (*bucher*, *bucheresc*; *buchisesc*, propriu: „silabisesc, slovenesc, slomnesc“?), *bucheazbă* (= *buche-az-vea*[de]; cf. *bucheasvè*“ în expr.: „ia așa de *bucheasvè*“ = de formă, de mântuială: Furtună, *Cuv. scumpe*, 36), *on(ur)ă*, „niște floricele mărunte și înșirate în rânduri“, pe pieptare (v. Păcală, *Rășinari*, p. 515, cu figura așa-zisului „on ocolit“). — În *glagole* și *mislete* (acesta, provincialism bucovinean, însemnând „om greoiu la minte“), nu avem a face, în schimb, cu numele *slovelor* respective.

6. nr. Bubótă.

‘Făină ori pâne de porumb, mălaiu: *pâni de bubotă* (pâni de porumb); *pită di bubotă* (plăcintă de porumb)’ (Dalametra).

E alb. *bobote* ‘Mais’ (G. Meyer); varianta din Corcea: *bobote* ‘ἀραπόσιτος βραστός’ (*ibid.*) pare a indica radicalul *bob* (*boabă*), care s'ar putea considera, față de rom. *buburuz(ă)*, în același raport ca *coc* (*cocă*)¹ față de *cucuruz* (cf. și *cucuruz* de brad).

7. Calinași.

BCU Cluj / Central University Library Cluj
‘La 2 copii *calinași* de la biserica cia mare’ (N. Iorga, *Docum. fam. Callimachi*, II, 133).

E pl. arhaic de la **calinarh* (cf. *monarși*, *monași*, *patriarși*).

¹ Pentru acesta, v. DR., II, 623 și cf. ngr. *κόκκος* „grain, graine“, ngr. = pop. *κουκί, κουκλί* „fève, grain; suffrage“ (Contopoulos).

formă coruptă din *canonarh* (**caninarh*) = ngr *κανονάρχης*, „lector canonum“, ale cărui reflexe slave se pot vedea la Berneker, sub sl.-bis. *kanarchy*.

8. Calitaș.

Numele unei substanțe chimice, întrebuințate în vopsitorie; o menționează Pamfile-Lupescu (*Cromatica poporului român*, p. 238), după un tarif vamal din 1827: „piatra de boiă ce să chiamă *calitaș* (Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VI, 248).

E turc *qalya taşii* (s. *topragii*), „potasse“ (Barbier de Meynard, II, 471); cf. *al-qali*, „cendres de soude et la plante elle-même“ (*ibid.*).

9. Chersin.

‘Covățică adâncă și scurtă’ (Mold.).

Pol. *krzynow*, „jatte, plat rond de bois“, la care se gândea Cihac (II, 48), n’a fost acceptat nici de Șăineanu, care-i preferă mențiunea „originii necunoscute“.

Dar turc.-pers. *kersenè*, „plat, vase pour contenir le pain, les fruits, etc.“ (Kieffer-Bianchi, II, 591), poate spera altă soartă.

10. Chirfosală.

‘Incurcătură, amestecătură, de nu-i dai de rost’ (Nicolăescu Plopșor, *Vorbe oltenesti*, p. 6). — ‘Incurcătură, zăpăceală: se face o *chirfosală* și un răs’ (Creangă)’ (cf. Șăineanu, *Dicț. univ.*: „origine necunoscută“).

E sârb. *krvosalija*, ‘schwere [i. e. blutige] Arbeit’ (v. Miklosich, *Et. Wb.*, sub *krŭvi* ‘Blut’).

Chirfosală = bătaie din rev. „Ion Creangă“, II, 80, e o simplă variantă, implicând, poate, totuși, o apropiere de *chelfăneală* sau *scifoseală*¹.

11. Cuțurèle.

„Așchii mici, surcele“ (Codin, *O seamă de cuvinte din Muscel*, p. 24).

Derivat dintr’un **cuțur* = ngr. *κούτσουρ*, τὸ, „truncus“ (Passow, *Popularia carmina Graeciae recentioris*, p. 616), *κούτσουρον*, τὸ, „bûche, souche“ (Contopoulos)

¹ Traducerea lui *chirfosală* prin „das Gekicher“ (Barcianu) a rezultat din confuzia cu *chicoteală*, „rire étouffé; răs înfundat, pe înfundate“.

12. *Dulupăresc.*

‘A *dulupări* = a săvârși un lucru presupus peste putere’ (rev. „Ion Creangă“, IV, 369).

Atestat în regiunea vecină cu mănăstirile din jud. Neamț, cuvântul ar putea fi o alterare din ngr. δουλοπαροικίζω, „robesc ca un șerb mănăstiresc (δουλοπαροικός)“ „muncesc din greu, din răspuțeri, peste puterile mele“, al cărui reflex fidel ar fi fost **dulopăricesc* s. **dulopăricesesc*.

13. *Duvar.*

‘Zid’ (Boceanu, *Cuvinte din jud. Mehedinți*, p. 91).

E turc.-pers. *douvar*, „mur“ (Kieffer-Bianchi, I, 573).

14. *Fășiu.*

„Chacun des deux hommes ayant épousé deux soeurs, beau-frère“ (în Bănat).

Dicț. Acad. îl consideră ca un adjectiv substantivat (sc. cumnat), derivat prin *-iū* din *fașă*.

Cuvântul există în croată: *faša* sau *paša* și *fašo*, idem, fiind socotit ca identic cu *pašenog* (Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno — povjestni Rječnik*, p. 304), *pašanog*, adecă osm. *badžanak*, „beau-frère, mari de la soeur de la femme“ (*Revue des Études Slaves*, I, 50), din care mr. *băginac*, idem; cf. cr. *kum*, ‘compater, patrinus’ (*ibid.*, p. 556), o reducere hipocoristică din *kumpatr-*, *kumpotr-*, „cumătru“.

De însemnat că *cumbară*, obicinuit în mr. (din ngr. κουμπάρα), se găsește, sporadic și’n dr. (atestat în rev. Ion Creangă“, V, 278: „*cumbară* = cumătră“).

15. *Fotaz.*

A fost socotit ca reprezentând pe ngr. φοτάς, „fotă“ (v. Dicț. Acad.) și, în consecință, ca avândy probabil, înțelesul de „cioltar“, care ar rezulta dintr’un pasagiu ca cel din Miron Costin: „Copiii din case cu mare podoabe și cu *fotaze* la cai“, citat acolo.

Adevăratul etymon, în deplină concordanță cu sensul, pare a fi turc. (*k*)*hotoz* (*qotaz*, *qotas*, *qotaq*), despre care Barbier de Meynard (I, 718) dă următoarele explicațiuni: „Primitivement, c’était la queue d’un buffle qui vit entre la Chine et l’Inde; on

la suspendait en guise d'ornement au cou des chevaux, ou comme enseigne, à la hampe des drapeaux. — En osmanli: 1°. parure, ornement, coiffure et beauté en général; — 2°. huppe, aigrette d'oiseau“. — Cf. *ibid.*, II, 174, s. v. *çatch*, „cheveux, chevelure“: *çatchlu cegher*, „buffle poilu c.-à.-d.: queue de buffle, jadis ornement des chevaux et, plus tard, synonyme de parure, ornement“; și II, 178, s. v. *çargheu*, „bande, bandelette, ceinture, lien“: „la coiffure à aigrette [la femeii], nommée *khotoz*“.

Prefacerea lui **hotaz*, forma genuină, în *fotoz*, se poate explica, fie printr'un fenomen de hiperurbanism, fie prin influența lui *fotă* (din turc. *fotà*).

16. Țaroș.

‘Tacheté (despre animale); pătat pe spinare cu negru, iar pe piept și pe picioare cu roșu ori alb’.

Dicț. Acad. compară ung. *garos*, „mândru, fudul“, și declară etimologia necunoscută.

Exemple de felul lui *capră țaroșă*, citate acolo, arată că originea cuvântului rom. e în sârb. *garuša*, „schwarzes Schaf“, de la *gar*, „Russ, Schmutz, Strohasche“, — deci, propriu: „cenușiu, gris-cendre“. — Aceiași obârșie o are megli. *garș* din *capră garșă*, „capră pestriță, care este neagră și are pete albe, ori albă cu pete negre“ (Papahagi, *Megleno-Români*, II, 81), pe care n'a izbutit să-l identifice d. Candrea (*Grai și Suflet*, I, 38)¹.

17. Gealalâu.

„Puținie Tătari au fost veniți ciaste dzile, nește *Gealalâi*; deci s'au turnat înapoi, și au mănât Măria Sa Vod soli la Hanul pentru aeștea *Gealalâi*, căci au venitu“ (scrisoare câmpuiungeană de pe la începutul sec. XVII, în N. Iorga, *Doc. Bistriței*, I, no. XVI).

E turco-tătarul *ğelalî*, „rebelle, bandit“ (Youssouf), din care și n. de fam. *Gealalâu* (N. Iorga, *Studii și documente*, VI², p. 420, nota), *Gealaleul* (Ghibănescu, *Ispis. și zapise*, III, 1, p. 250).

Din aceiași familie: *Adalâu* = turc. *adalî*, „insular“ (N.

¹ Pentru *varășa*, „nume care se dă oilor bucălăi cu galben pe bot“ (*Convorbiri Literare*, 1922, p. 371 = Nicolăescu-Plopșor, *Vorbe olteneste*, p. 16) cf. *varos*, „rubens“ din Anon. Bănățean și *varoș(i)* din N. Drăganu, *Codd. Todorescu și Marțian*, p. 231. — *Găroș* = om cu obraji roși și frumoși din rev. „Ion Creangă“, VI, 253, e glosat, evident, cu gândul la *roș*.

Iorga, *l. c.*, p. 281: „Ne arăți că sânt în Bosance vreo 7—8 Adalăi“, *Benderliu* (cf. *ibid.*, p. 307: „Turcii *benderlii*“, i. e. din *Bender*, Tighinea, ca și „Turcii *hotinceni*“, din *Hotin*: *ibid.*, p. 326), *Sofialău* = *Sofiot* s. *Sofian*, „din s. de Sofia“: Acscentie Vlădica *Sofianul* (s. *Sufianul*), la Radu Grecianu, ed. St. Grecianu, p. 46.¹

18. Gulguleà.

‘Revoluție, răzmiriță’: „Și în puțin au fost de n’au făcut atunci norodul din Țarigrad *gulguleà*, atâta cât și Sultanul în mare peire ar fi fost, de n’ar fi răspuns că va ucide pre Cara-Mustafa“ (N. Iorga, *Operele lui Sava Brancovici*, Iași 1916, — extras din „*Rev. Istorică*“, — p. 115)².

E turc. *ghoulghoulè*, „tumulte, contention, débat, vocifération“ (Kieffer-Bianchi, II, 328); cf. *ghoulghoul*, „tumulte, cri, bruit; glouglou de la bouteille“ (*ibid.*), din care și sârbește *gungula*, „Getöse, Tumult, Wirrwarr“ (Filipović).

19. Ingenà (a).

‘A micșorà vitesa: omul *îngenează*, când îmbătrânește și de-abia se mișcă’ (rev. „*Ion Creangă*“, I, 251).

Presupune un prototip latin **ingenuare*, de la *genu*, „genunchiu“; cf. *genuncheriu*, despre un cal slab de *genunche* (care *îngenunchiază*, cade în *genunchi*), iar, pentru etymon însuși: lat. *congenuare* și *ingeniculare*.

20. Logoliță.

E atestat, împreună cu primitivul său, într’o cimilitură a cântarului: „*logoliță*, *loga*, spânzură ’n Moldova“.

Pascu (*Despre Cimilturi*, I, 228) încearcă o explicație fantastică, din *cimiliga*.

Adevărata origine e, fără îndoială, ung. *lógó*, participiul de la *lőgni*, „a spânzura, a atârna“, — tocmai înțelesul enigmei.

¹ *Sugrumale* Căpitanul (*ibid.* 225) e Σγουρομύλλης, „cu părul creț“, *Crețu*, apropiat de *sugrum*, *zugrumă*.

² Un important izvor de limbă: „pungă de *fringhie*“ (*ibid.*); — „iară la *chibeaua*, cosciugul proorocului celui mare puindu-l afară“ (p. 116) = turc. *kiabè*, „nom du temple de la Mecque“ (Youssouf).

21. Moșneag.

Onomastica slavă oferă o întreagă serie de nume de tipul: *Babonêg, Babonjeg, Boljenêg, Dragonêg, Mironêg, Ponêg, Pribinêg, Vecênêg* (Mažuranić, *Rječnik*, pp. 12, 272), la care putem adăugi, ca reflexe din toponimica românească: *Cepeneag*, care pare mai aproape de *Țepeneag*, n. de fam. bănățean, ca și *Zepeniag* (Șezătoarea, XXXI [1923], p. 81) decât de *Peceneag(ul)*, și e, firește, diferit de *Căpeneag = Chepeneag*, corespunzător cunoscutului ungurism; apoi: *Dobroneag* și *Voineag*, munte în Argeș, pentru care cf. și n. pers. *Voineag* (Ștefulescu, *Doc. sl.-rom. rel. la Gorj*, p. 280), eponimul probabil al satului gorjan *Voinigești*.

Credem că un *-neag*, desprins, ca dezinență comună, din această serie de nume, ar putea explica pe *moșneag* al nostru: *moș* + *-neag*, mai bine decât *moșan* + *-eag* (Pascu, *Sufixele*, p. 205), sau *moșnean* cu substituție sau adițiune (cumul) de sufix: *moșneneag* (Hasdeu-Schuchardt, *Cuvente den bătrâni*, 294, no. 124; Supl. I, p. XCII), — ca să nu mai vorbim de explicația *Moș-Neagu*, în care crede, totuși, d. Weigand.

În *Boșneag* (de unde topon. *Boșnegi*), avem suf. *-eag*, substituit lui *-eac* (*Bosneac = Bosniac*).

22. Nisane.

'Semne ca momâiele, legături de grâu, când se seceră' (rev. „Ion Creangă”, II, 135).

Evident, turc. *nišan*, „marque, signe: décoration, insigne”, atestat în acest din urmă înțeles la Șăineanu, *Infl. or.*, II²: *nišan*, „ordre, insigne”, cf. *nișangiu* și *nișanliu* (-s- pro -ș- nu e o greșală de tipar, ci un indiciu de mediațiune ngr., ca și'n *nișangiu*, *nisamgiu*, pentru care v. Tiktin, s. v.).

23. Pazvant(ă).

Într-o poveste din Dobrogea: „iel [fiul] a sumețat mâna și s'a văzut *pazvantu* ăla, care ieră dă la iel [tatăl-său] lăsat. — Ho, nu mă tăiă, că ieu sânt ta-tău, ce, ce-i *pazvantu* ăsta? că ieu ți l'am lăsat” (*Graiul nostru*, I, 367; cf. p. 366, unde apare varianta *pazvanta*, glosată, după explicația bătrânului de la care s'a cules: „un fel dă dicorație”).

Originalul cuvântului e, fără îndoială, turc. *pazvend* (din pers. *bazou bend*, „attache-bras, gros brățel qui s'attache au bras, brassard“ (Barbier de Meynard, I, 380), în fața căruia cad explicările ipotetice din „Anuariul Inst. de Ist. Națională“ din Cluj, I (1922), p. 519, nota ¹).

De însemnat sinonimul *belezic*, „inel, verigă“ (la pușcă), din turc. *belezyk*, idem (v. Dicț. Acad.); cf. și *belciug*.

24. Pleamă.

‘Soiu: I-o *pleamă* rea, seamănă tat’so’ (rev. „Ion Creangă“, II, p. 277).

E vsl. **plēme*, nsl., s.-bulg. *pleme*, rus. *plemja*, „semen, suboles, tribus“ (Miklosich). — Pentru sens, cf. și *poamă* din „poamă rea“, i. e. *rod* rău (fig.), cum și acel *chijă* = „soiu“: „îi *chijă* rea și pace!“ (*ibid.*), care e, vădit, identic cu *chează* (piază), pl. *cheji*.

Neînregistrat la Tiktin, care nu dă decât pe omonimul *pleamă*, „Fleck auf der Haut“ (din pol. *plama*).

25. Prepinge (a se).

‘A socoti o parte de ceva într’alt loc. S. e.: 5 lei s’au *prepins* dela mine la el. Alt exemplu: S’a *prepins* de la fiecare tot câte un stângen, ca să iasă și pentru Stan Tăgârță 10 poșoane’ (rev. „Ion Creangă“, VII [1914] p. 52).

Înțelesul de „a echilibra, a cumpăni cu scumpătate“ al lat. *perpendere* e vădit.

Pentru fonetism, cf. *a (se) încinge* = lat. *incendere*, etc. ².

¹ Adevăratul etymon al megl. *liscuveti*, de care se vorbește acolo, e bulg. *leaskov*, „schisteux“ (*Archivum Romanicum*, VI, 231), în sprijinul căruia se pot cită: dr. *lêșcovă*, „bolovan mare de pământ. scos de plug“ (Bocianu, *Cuv. din Mehedinți*, I), *liscoboi*, „bulgăre mare și lucit, scos de plug“ (*Șezătoarea*, VIII, 87).

² *Impinge (a)* = *impendere*, și la Cazaban, *Doamna de la Crucea-Roșie*, p. 15: „Ce crezi, domnule, ce crezi, că, dacă-mi *impingi* acolo o mie de lei pe lună, m’ai procopsit!“ — Sensul e, evident, acela de „a plăti“ și cuvântul n’are a face nimic, sub raport etimologic, cu *împinge* = *impingere*, ci derivă, precum arătase și G. Giuglea într’o comunicare făcută la Muzeul Limbei Române, din lat. *impendere*, cu același schimb analogic între *d* și *g* ca în *purcea* etc.

26. Prooratec.

‘Prorocitor, ghicitor’: „un săhastru *prooratec*, adecă carile cunoște lucrările viitoare“ (D. Cantemir, *Hronicul vechimii Romano-Moldo-Vlahilor*, ed. Tocilescu, pp. 409, 885¹).

Originea e evidentă: ngr. προορατικός, „prévoyant“.

Cuvântul ridică însă — și, după părerea noastră, rezolvă — problema dublării lui *-o-* (*prooroc*) din etimologicul *proroc* = vsl. *prorokŭ*, lit. „praedictor“.

Ni se pare, în adevăr, că legătura între „prezicător“ și „prevăzător“, amândouă atribute esențiale ale profetului, pe de o parte, iar, pe de alta, faptul că, mai ales pe terenul bisericesc, influența slavă s’a încrucișat cu cea grecească, îndreptățesc concluzia, că dubletul *prooroc*, care e posterior lui *proroc*², a rezultat din amestecul formei slave, originare, cu gr. προορω (προοράω, προορίζω).

27. Rapanghel(e).

În locuțiunea pop. „a luă la *rapanghele*“ (la Ispirescu, de ex.), însemnând, nu chiar: „a trage o bătaie țapănă“, cum zice Șăineanu (s. v.), ci: „a luă la socoteală, la răfuială, din scurt“ etc.³.

Se poate explica printr’o simplă metateză din ngr. παρχηγέλια,

¹ De „*bogonosnicii* sihastrii Aschitacii“ = de-Dumnezeu-purtătorii (*theophoroi*) sihastrii asceți (ἀσκητικός), vorbește Dosofteiu, în *Viețile Sfinților* (v. *Bibl. rom. veche*, I, 244). — Pentru sufix, cf. și: „*arhieraticească* bunătate“, în „Prefața Triodului din 1762“ (*ibid.*, II, 33) = ἀρχιερατικός, „arhieresc, episcopal, pontifical“. — Alte derivate mai puțin obișnuite în *-atic*, desvoltate însă pe teren românesc, v. la Radu Greceanu, ed. St. Grecianu: „*crudateca* lor răutate“ (p. 104), „*mintea* lui cea *zburatică*, meletisind [= meditănd, având de gând: ngr. μελετώ] ... surparea și desrădăcinarea Domnului“ (p. 202); cf. „*mintea* cea *zburatecă*“ (p. 208); apoi: *streinatic* (D. Raletti, *Suvenire*, p. 242). — Pentru *pălăvatic*, „*nebunatic*, *flușturatic*“ (și la Viciu, glosat: „beat de cap“), cf. bulg. *palav*, ngr. παλαβός, „fou, sot, imbecile“.

² Πρωωροκσα (1654), προωρωκσα (ca. 1750), — găsim în Gaster, *Chrest.* I, 19 și II, 66, — față de πρῶροκσα (Coresi, 1579), πρῶροκ (1607), πρῆροκ (1643), — după același, I, pp. 17, 40, 108, — și πρῶροκ, πρῶροκ, πρῶροκ. πρῶριε din Ps. Scheiană (după facsimilele ed. Bianu, pp. 1, 3).

³ Sinon. **a luă la rănciog pe cineva* = a-i luă socotelile, a-l luă de scurt (Boceanu, p. 101), se explică prin *rănciog*, ‘Deichsel des Pfluges’ (Tiktin); cf. și *a luă la resteu* (nu: „la rost“!), în rev. „Ion Creangă“, II, 120.

„ordre, précepte, instruction, commande“, παραγγελτός, „commandé, ordonné“: ideea unei intervenții autoritare, cominatorii.

De colaborarea ngr. *ξαπίζω*, „pălmuesc, lovesc“, nu credem că e nevoie.

28. Rutes(u).

Explicația din lat. *rursum* + *item*, propusă (DR., I, 250) de Giuglea, — singura ce cunoaștem, — nu pare a fi găsit adepti.

Una mai puțin complicată ar fi, credem, din lat. *retroversum* sau *retrorsum* (*retrosum*), de unde prin metateză și disimilație: **rotreversum*, **rotresum*, **rutresu*, *rutes(u)*.

Greutăți fonetice, care să se împotrivescă acestei derivări, nu vedem, fiindcă cuvântul poate avea accentul pe silaba *-te-* tot atât de bine, ca și pe inițială, cum presupunea Giuglea; iar, în ce privește sensul, *retrorsum*, *retroversum* au același radical, ca și *rursum*: ideea comună, fundamentală, e aceea de „întoarcere îndărăt“, „reîntoarcere, revenire la punctul de plecare“, „reluare“, „repetare“ (cf. cunoscuta formulă: „Și iarăși mă'ntorc și zic...“).

29. Schilod.

Sensul de „schilav, estropiat“, permite, credem, derivarea dintr'un ngr. **σκελώδης*, de la *σκέλος*, „Bein“, „jambe“ (ca *ξυλώδης*, de la *ξύλον*) = *σκελετώδης*, „semblable à un schelette, décharné“; cf. *numai pielea și ciolanele* („per tenues ossa sunt numeranda cutes“) și ngr. *σκελός*, „cagneux“.

Variante *schidol*, sporadică, e ulterioară, ca și *schilog*, explicat de Pascu (*Etimologii românești*, I, 68) prin contaminație cu *olog*.

30. Smidă.

‘Buschwald’ (Tiktin). — ‘Pădure, copăcărie, căzută jos’ (M. Lungianu, *Zile senine*, p. 220). — Varianta *sâmidă* (Bistrița-Năsăud; comunicat de dl S. Pop).

Pare identic cu ngr. (= vgr.) *σημύδα*, „mesteacăn“.

Moldovenismul *smidește*, „fulgeră“ cu care-l pune în legătură Șăineanu, s. v., aparține, evident, la *smidă*, „piatră, grindină“, atestat în textele vechi (Ps. Scheiană, etc.).

31. stambă (a da în).

Intr'o notiță din „Arhiva“ ieșeană, d. A. Scriban propune, pentru această expresiune, o explicație deosebită de cea care i se dă de obicei, în legătură cu *stamba* (ngr. *στάμπα* = it. *stampa*), „presă“ = „tipar“ și „ziar“ (cf. și *a da la gazetă*).

Putem opune nu o contra-propunere, ci documente, arătând însăși geneza expresiei.

În „Predoslovie“ lui Chesarie la *Voroavă de întrebări și răspunsuri întru Hristos*, București, 1765 (v. *Bibliografia rom. veche*, II, 169), se spune limpede: „Deci acum tâlmăcindu-să pre limba rumânească, s'au dat în *stambă* cu buna socotință și cheltuială a pré-sfinții sale Părintelui Mitropolitu a toată Ungrovlahia Chyriu Chyrū Grigorie...“ — În „Predoslovie“ la *Critilu și Androniusă*, Iași, 1794 (v. Gaster, *Chrestomatia*, II, 151): „... că este vrednică de a se da lo lumină în *stambă* pre limba noastră“. — În ms no. 301 din 1817 al Acad. Rom. (v. *Catalogul* d-lui I. Bianu, vol. II, p. 1), vorbindu-se de un hrisov, se spune că el „s'au dat și în *stamba* tipografiei politicești a orașului Eșului“.

Nu e vorba, deci, — cum crede d. Scriban, — de „mahalaua“ orală, de „gura-lumii“ șezătorilor, ci de publicitatea prin presă, adecă prin „tipar“ în genere și, în deosebi, prin ziare.

32. Stupai.

Il găsim atestat în fragmentul istoric în versuri „Istorie Țării-Românești la leatu 1769“, publicat de d. N. Iorga în *Revista Istorică*, IV (1918), p. 156:

Un huiet și-un chiloman
De *stupai* și de aman.
.....
Orice mergea de 'ntrebai,
Ei îți răspundeau: *Stupai!*

Cuvântul apare și 'n partitura „Rusului“ („Pasmasky“) din *Jocul Păpușilor* (la G. Dem. Teodorescu, p. 122):

No, *stupai* la tine
Na Sfete-Gheorghe, na grădine.

De asemenea, în „Cântecul lui Priscoveanu“ din colecția Tocilescu (I, 99):

• Că 'n sat nu mai e de trai,
Că ne dau Turcii *stupai*
Să ieșim cu toți la plai!

E cunoscutul termen de comandă slav. *stupaj*, „pas, pasă, pleacă, marș!“

Pentru cronologia cuvântului și — și, implicit, a versurilor — însemnăm, că „vremea *stupaiului*“ făcuse epocă în istoria Bucureștilor, invadată, cu acest strigăt de teroare, de cetele prădalnice care-i ocupară, la 1769, puțin înaintea Rușilor (v. Hurmuzaki, X, p. XI): „Înaintea Divanului au avut judecată Nicolae Brașoveanu, cumpanistul, cu Mihai Necula, mărgelari de aici din București, pentru niște bumbac al lui, ce i s'au luat de niște ostași, la vremea *stupaiului* . . .“ (N. Iorga, *Brașovul și România*, p. 54; doc. din 1770).

Cf. și sinonimul rus. *pașol*¹.

33. Talion.

‘Numele popular al unui blastru făcut din diferite sucuri de plante’.

Nu e ngr. *διάχυλον*, termen farmaceutic pentru „impregnat de sucuri“, cum admite Șăineanu, s. v., ci chiar turc. *talyoun*, «plante de la famille des malvacées, dont on fait des tisanes et des emplâtres» (Barbier, II, 267).

34. Tarpan.

‘Un fel de coasă, cu coada scurtă, cu care se taie stuhul și cânepa’ (rev. „Ion Creangă“, III, 54).

E turc. *terpan* [= târpan], ‘faux, instrument pour couper l'herbe et les céréales’ (Barbier, II, 283), din ngr. *δρεπάνη* = vgr. *δρέπανον*, „secere“, din care și mr. *dirpane*, „coasă“ (Per. Papa-hagi, *Basme aromâne*, 581), alb. *drapen*, „secere“ (G. Meyer).

35. Verineă.

‘Covor subțire de lână’ (Viciu, 89).

Evident, același cuvânt cu *velință*, cum recunoaște și glosatorul. Dacă îl semnalăm, o facem mai mult fiindcă ne dă prilejul de a fixa etimonul lui *velință*, adică al originalului românescului *velință* însuși.

¹ Pentru varianta *arș*! (v. Șăineanu, *Dicț. univ.*), cf. și turc. *arş*! (= fr. *marche*!), la Redhouse: *ârsh*. — Pentru psihologia unor atari subtilizări ale inițialei, cf. și fr *ardez* = *gardez*! (citată de Fraenkel, în „Anzeiger f. indo-germ. Sprach- u. Altertumskunde“, 41, p. 15, nota 1.

Se știe, în adevăr, că etimologiștii șovăesc între *Veneția* și *Valența*: „covor de Veneția“ sau „covor de Valencia“.

Ei bine, în Dicționarul turc-frances Kieffer-Bianchi, turc. *velence* e glosat: „couverture de laine blanche à longs poils, dite de *Catalogne*“ (II, 1197), — ceea ce dovedește că originea *velinței* trebuie căutată în orașul spaniol *Valencia*, iar nu în Veneția.

Reputația Valenței spaniole ca un centru de industrie textilă datează, de altfel, din antichitate: „sudaria Saetaba ex Hiberæ“ (Catull, XII, 14) erau cearșafurile din Setabis, azi Xativa, în provincia Valencia (cf. Pliniu, *Nat. Hist.*, XIX, 9).

36. Vinimeriu.

Ca și *Vinițel* și *Vinicer*, e un nume popular al lunii Septembrie, ca lună a culesului viilor, ngr. Τρωγητής¹ (v. Pamfile, *Sărbătorile de toamnă*, p. 41, nota 3, după Marian; cf. *ibid*, p. 73, unde *Viniceriu* se chiamă Octombrie).

Pe când însă celelalte sinonime sânt derivate pe teren românesc, din *vinaș* (v. și Pascu, *Numele lunilor în românește*, în „Viața Românească“ pe Septembrie 1915), *vinimeriu* e, fără îndoială, descendentul direct al lat. *vindemiarius* (sc mensis).

Cât privește *-n(n)-* pro *-nd-*, fenomenul nu e fără exemplu în românește: *gânesc* = gândesc, *une* = unde (Cartoian, *Alexandria*², p. 111; Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 76), *când eram* când eram, *bolun* = *bolând* (ung. *bolond*), etc.; cf. rime populare ca: „De nimica *neascultând*, Făr' de dorul ei din *sân*“ (Conv. Lit., XXI, 1055). — Ni se pare, totuși, mai probabil, că, în speță, avem de a face cu un proces latinesc: **vin(n)emiarius* pro *vindemiarius*.

37. Zandan.

‘Iară pre unii [vinovați] îi zideă în niște *zandanuri* (gropi), care eră supt pîrguri [= turnuri, πύργοι], făcute, și acolo le rămâneă oasele; căci, când s'au meremetisit monastirea [Secului], au găsit în gropile acelea mulțime de oase de oameni’ (*Hronologie*

¹ Asupra numelor de luni în ngr., v., pe lângă Abbott (*The Macedonian Folklore*, *ad loc.*), în special: Buturas, Τὰ ὀνόματα τῶν μηνῶν ἐν τῇ Νεοελληνικῇ, Atena 1910.

Sfintei Mri Neamfului, 1849, ms. Ac. Rom., no. 318; la N. Bănescu, *Starețul Neonil*, p. 14, nota 1)¹.

Sensul precis e acela de „bașcă, închisoare, temniță“ al turc. *zyndan*, „prison, cachot, endroit obscur“ (Kélékian, p. 648).

38. Zănat.

Intr'o scrisoare din „Beciu“ (Viena), 9 Mart 1767: „... Moșul cel de mijloc, care e *ab eadem stiva*, sau de un *zănat*, cu moșul cest mic...“ (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, 98). — În novela „În lume“ de I. Popoviciu-Bănățeanu (ed. „Biblioteca pentru toți“, p. 45): „Sandu avuse vreme... să lucreze mai cu nădejde *zănatul*“.

Șăineanu (Dicț. Univ.4, s. v.), care-l înregistrează pentru Bănat, îi știe înțelesurile: „obiceiu (ex.: „tot satu cu *zănatu*“, din Zanne, V, 660, unde și: „Nu-i *zănat* fără halat“ = nu-i meserie fără unelte); meștesug“, dar nu-i cunoaște etimologia: turc. *zan'at*, formă vulgară a lui *çana'at*, *çan'at*, „art, métier, art industrial; habileté de fabrication“ (Barbier, II, 218 și 220), poate prin filieră sârbă.

Cea mai veche mențiune a cuvântului este, după cât știm, acea din Anonimul Bănățean (ed. Crețu, p. 380), unde apare ca *zenat*, fără traducere.

El e, deci, foarte probabil, numai un provincialism bănățean: scrisoarea citată la început provine de la un cleric din aceeași regiune.

39. Zgarbură.

Se află, cu înțelesul de „încălțăminte“, nu numai în Ps. Sch., ci și 'n Anon. Bănățean, ed. Crețu, p. 380: „*zgarbură* = calceus“, sau în Gloss. slavo-român, socotit de Hasdeu ca prototipul Lex. Berinda (sec. XVII): „*згарбура*, *згарбура*“ (*Cuvențe den bătrâni*, I, 312).

¹ De însemnat încă: „*părări*, treteni, costrăși, și mânzi“ (p. 8) = *pătrări* (p. *costrăși*, cf. și n. de pește și *strâjnic*); — *ezoviți* (p. 51) = iezuiți — *cumpliție* (p. 53) = faptă cumplită, grozăvie (i. l. care le pune vârf la toate, umple paharul); — „*umilindu-se* de nespūsă bucurie inimile noastre“ (în scris. Starețului Neonil către Șaguna, p. 67) = *umplându-se*; — *fecemând* (p. 70, în scris. lui Șaguna: „*apropiindu-mă de staolul turmei mele cei cuvântătoare... I-am văzut din depărtare încă tot fecemând (sic), abea potolită fiind flacăra războiului*“) = *fumegând, fumând* ?

Candrea (*Ps. Sch.*, I, p. CCXXXIII) erà pe drumul cel bun, când recunoștea o „rudă“ a cuvântului românesc în tirol. *sgalbera*, „Holzschuh“ (Schneller, *Die romanischen Volksmundarten in Südtirol*, p. 182). dar, în această privință, Schuchardt îl precedase cu mult (v. *Suppl.*, p. XXXII, la Hasdeu, *o. c.*), iar adevăratele piese de convingere îl așteptau aiurea (REW., sub *dalmata*, „Holzschuh“): trevis. *dálmeda*, friul. *dálmide*, *dálmine*, *tálmine*, *gálmine*, veron. *zgálmera*, buchenst. *dérmena*, val.-sug. *dambra* (și bresc. *zgálmera*, „Stelzen“) oferă toată gama transformărilor fonetice de la *dalmata* la *zgarbură*, — fără a fi măcar nevoie de ipoteza unei contaminații cu (*s*)*gaibără* ori *scrabe*, „încălțăminte rele“ (Viciu, 76), pentru care cf. și *șarchi*, „papuci pe talpă, târâiți“ (rev. „Ion Creangă“, IV, 251) = it. *scarpa* (de unde și sl. *skarpeta*, „Schuh“, la Miklosich, *Et. Wb.*, 298) și lat. *carbata* s. *carpatina* = gr. *καρπατίνη* s. *καρπάτινον*, „genus calceamenti rustici“¹.

V. Bogrea.

1. Catarâmă.

E derivat dintr'un săsesc (neatestat) *kattənramən*, care corespunde germanului *Kettenriemen* „curea cu lanț“.

2. Cătreț, cotrêt.

Subst. a. (Transilv.-de-nord, Bănat) = despărțitură făcută din scânduri sau din nuiele (într'un grajd sau într'o cămară), în care se țin găini (Năsăud, com. *S. Poș*), c o t e ț de galițe, în care se țin galițele (Bacamezău, jud. Caraș-Severin, com. *L. Sirca*). Forma *cotrêt* mi-a comunicat-o dl *N. Drăganu*. (Când se pune claponul la clocit) *se acopere cu un cătreț, ca desmețându-se coponul, să nu poată fugi*. *Economia*, 106. E cuvânt împrumutat de la Slovaci, care zic *kotrec* (*Loos*, Dicț. slov.-ung. 334), de unde au împrumutat, probabil, și Ungurii pe *ketrec*, idem. E înrudit cu *coteț*, cf. *Berneker*, 588.

3. Cebălu.

Vb. IV-a 1°. A (se) ameți, a (se) zăpăci. Cf. *Anon Car.*; *Coresi*, *Ev.* 83/18 și 20, 277/33; 2°. P. ext. A strică ceva (*Mehedinți*, *N. Rev. R.* a. 1910, 85), a rupe, a poci, a diformă

¹ *Stibletă*, glosând românește pe *boconč*, „papuc, bocanci“, în *V. Caba, Szilágy Vármegye román népe, nyelve és népköltészete*, [Viena] 1918, p. 95, e vădit același cu it. *stivalletto*, „piccolo stivale = aestivale“, din care